

FREDNINGSDOKUMENTASJON FOR AKKASAARI / KJERRINGHOLMEN,
DEL AV GNR./BNR. 111/1, GRUE KOMMUNE

Foto: Marit Vestvik, Riksantikvaren

Beliggenhet og landskapet rundt

Akkasaari / Kjerringholmen ligger i innsjøen Røgden helt nært grensen til Sverige, i et område preget av sammenhengende skog. Slik landskapet framstår i dag er det skogen som først og fremst preger omgivelsene, og slik har det vært også tidligere. De store skogsområdene, som var de første skogfinnene ankom når de krysset grensen fra Sverige, var årsaken til at den skogfinske bosetningen etablerte seg her i løpet av 1600-tallet. I perioden mellom tidlig på 1600-tallet og fram til begynnelsen av 1900-tallet var det imidlertid langt tettere befolket. Skogslandskapet rundt Akkasaari var den gang et landskap hvor det var relativt tett mellom de skogfinske gårdene og boplassene, og utgjorde et sentralt kjerneområde for den skogfinske innvandringen som etablerte seg i Norge. Det er også i dette området den skogfinske bosetningen holdt seg lengst, og hvor det er flest bygninger og kulturminner bevart etter skogfinnene. Finnskogen er et sentralt område for skogfinsk tradisjon og identitet i dag.

Gravholme

Ifølge tradisjonen har holmer blitt benyttet for midlertidig gravlegging. Det var en praksis som hadde sammenheng med at dette var store skogsområder med lange distanser, og at det ikke alltid var mulig å gjennomføre lange gravferder til kirkene. Gravleggingen foregikk på sommeren i påvente av at vinteren skulle komme og gi bedre framkommelighet for slede på isdekte vann og vinterføre, slik at de døde kroppene kunne fraktes til endelig gravsted i vigslet jord.

Praksisen med å gravlegge midlertidig på holmer er en tradisjon de norske skogfinnene tok med seg fra Finland. Det finnes relativt lite litteratur som beskriver tradisjonen utover å vise til funksjonen med å være gravholme. Under befaringer Riksantikvaren har gjort i forbindelse med de skogfinske fredningene har vi møtt ulike muntlige forklaringer om hvorfor skogfinnene valgte nettopp holmer. En av forklaringene om hvorfor holmer ble benyttet til gravlegging, handler om at folk forestilte seg at døde sjeler ikke beveget seg over vann, og dermed ikke kunne besøke de levende. Ifølge kunnskap fra Skogfinsk Museum ved Birger Nesholen er denne forestillingen knyttet til et natursyn og en historisk tradisjon skogfinnene brakte med seg fra hjemlandet og som hadde røtter i finsk-ugrisk sjamanistisk og finsk mytologi.

En annen forklaring har vært at holmen var et fysisk skille og en symbolsk grensemarkør, som gjør gravene adskilt fra fastland der de levende menneskene oppholder seg og livet går videre. Forklaringene kan også være flere, eller annerledes.

Holmer og små øyer i innsjøer kunne bli benyttet som midlertidig gravplass om sommeren i påvente av bedre framkommelighet over isdekte vann og på vinterføre om vinteren til kirken og permanent gravplass på kirkegård.

Skogfinsk språk

Det skogfinske språket er en «dialekt», eller variant av finsk, med opprinnelse i området Savolaks i Finland, hvor de fleste skogfinnene kom fra på 1600-tallet. Den skogfinske språkkulturen forsvant så å si helt på begynnelsen av 1900-tallet, blant annet på grunn av fornorskningspolitikken, som innebar at det utelukkende var norsk som ble snakket og skrevet i skolen, og som ble krevd i møte med offentlig forvaltning og samfunnet for øvrig. Selv om språket forsvant, finnes fortsatt ord, slekts- og stedsnavn, men eksisterer for en stor del i Norge bare som muntligoverlevert kunnskap og tradisjon.

Muntlig tradisjon

Historiske kart, stedsnavn og benevnelser på landskapselementer gir kunnskap om bestemte lokaliteter. Skogfinske stedsnavn finnes det mange av, men de er i liten grad nedfelt skriftlig. En del er kartfestet, men mange er ikke kartfestet men gjort kjent gjennom muntlig overlevering i lokalsamfunn. Akkasaari/Kjerringholmen er et slikt sted på Finnskogen. Det er riktignok kartfestet, men stedets historiske betydning inngår i stor grad i muntlige fortellinger. Det er en gravholme som fremdeles i dag er kjent og forbindes med den skogfinske tradisjonen for midlertidig gravlegging. Det er et viktig skogfinsk kulturminne som det fortsatt i dag knytter seg minner, tro og tradisjon til.

Historisk kart fra 1790 viser innsjøen Røgden med Akkasaari / Kjerringholmen, eller «Kierlingholmen». Kart: Mil nr. 124 – Hedmark – Kvadratmilkart – 1:10000 1790

Arkeologiske undersøkelser av de tre synlige nedsenkningene

Det skal tidligere ha vært gjort undersøkelser på Akkasaari/Kjerringholmen for å finne spor etter gravlegging på holmen. I 2017 foretok Hedmark fylkeskommune en arkeologisk utgravning der for å undersøke holmen på nytt, men uten å gjøre funn som kunne bekrefte at stedet har vært brukt som gravholme.

Imidlertid finnes det fysiske spor i form av tre nedsenkninger på holmen som i det skogfinske miljøet knytter seg til forestillingen om at det har foregått gravlegging der. I arbeidet Riksantikvaren har gjort om skogfinske kulturminner har muntlige utsagn om eksistensen av gravholmer dukket opp mange ganger, blant annet om Akkasaari/Kjerringholmen.

Bildene under viser de tre sporene etter tidligere graver. De tre nedsenkningene ligger åpent i landskapet på holmens øverste punkt, men er omkranset av furustammene og beskyttet av furukroner.

Ytterligere en «Kjerringholme» i Røgdens østlige del.

Andre mulige gravholmer

Andre gravholmer på Finnskogen som fremdeles er kjent blant folk ligger i Fallsjøen (Nordre Røgden som den heter på kart) og i Rotbergsjøen (Røgdens midtre del). Det er det sannsynlig at det i sin tid fantes mange gravholmer i sjøer og vann i Finnskogene, siden midlertidig gravlegging skal ha vært en alminnelig tradisjon blant skogfinnene. Det var en tradisjon de tok med fra hjemlandet Finland, og som var etablert der. Det er ikke usannsynlig at det var flere innsjøer med midlertidige graver i nærheten av Røgdalen.

I Innsjøen Røgden, hvor Akkasaari/Kjerringholmen ligger, finnes det ytterligere en holme med samme navn. I Innsjøen Møkeren, som også er en innsjø omringet av mange tidligere skogfinske bosetninger, finnes det to holmer som fremdeles i dag har navnene Kjerringholmen og Likholmen, og som det fortelles om har hatt samme funksjon med tanke på (midlertidig) gravlegging.

Kart: Mil nr 135 – Hedmark – kvadratmilkart – 1:10000 1790

Innsjøen Møkeren, Kongsvinger kommune

I innsjøen Møkeren finnes det to holmer med navnene «Kjerringholmen» og «likholmen».

Kart: Mil nr. 101 – Hedmark – Kvadratmilkart – 1: 10000
1781

Historisk kart fra 1781 framstiller ikke landskapet på helt samme måte. Vannstanden kan være ulik, men vi gjenfinder holmene som i dag heter Kjerringholmen og Likholmen. Kun den ene av de to, Liig Holmen, er navngitt i det gamle kartet.

Innsjøene Mellom Røgden og Nordre Røgden / Fallsjøen

Kart: 21c 5 nø – Hedmark – Rektangelmålinger – 1:10000 1790

21c 9 sø – Hedmark – Rektangelmålinger – 1:10000 1796

Lokalhistoriske litteratur

Tradisjonen med midlertidig gravlegging er beskrevet i lokalhistorisk litteratur. Ifølge lokalhistoriker Olaf Lindtorp har den skogfinske befolkningen brukt to holmer i Røgden som gravplasser. «De [finnene] hadde sine gravplasser på to holmer i Røgden, begge heter Kjerringholmene» (Lindtorp 1942: 18). I språkstudien «Finsk på norsk grunn: relikstudier – første del» beskriver filologen Ragnvald Iversen også hvordan Akkasaari er navn på to holmer, den ene i Stor-Røgden og den andre i Nord-Røgden, og viser til at holmene har vært brukt som midlertidig gravplass etter en farsott (kolera eller «rødsjuka») i årene mellom 1710-1715 (Iversen 1958: 28). Akkasaari nevnes også som gravholme i boken «Finnskogens folk» av Dagfinn Grønset, som viser til tydelige spor etter gravene i form av groper og forhøyninger mellom furutrærne (Grønset 1985).

Benevnelsen Kjerringholmen om Akkasaari antyder at det var en gravholme som ble benyttet for kvinner (*akka*, eller *a'kka-*, betyr kjerring og *saari* betyr holme). Grønset skriver at det var snakk om «kjerringgraver», og viser til at noen fløtere hadde forsøkt å grave i jorda på holmen og fant en hodeskalle (etter en kvinne), og senere også en sølvspenne. Iversen derimot viser til beretninger som forteller at Akkasaari også var gravholme for menn (Iversen 1958).

Det finnes flere referanser til Akkasaari som gravholme i lokal historielitteratur enn dem som er nevnt ovenfor. Beskrivelsene underbygger holmens betydning som et sted det knytter seg minner, tro og tradisjon til som gravholme i den skogfinske kulturen. Det at det finnes fysiske kulturminner og muntlig overlevert tradisjon etter den skogfinske kulturen er viktig, fordi det skogfinske språket har dødd ut. Dermed blir andre kulturbærende elementer viktigere.

Lindtorp, Olaf (1942): *Fra Finnskogene i Solør og Vermland: beretninger og folkeminne fra grensebygdene*. Indlandspostens bok- og aksidenstrykkeri, Kongsvinger.

Iversen, Ragnvald (1958): *Finsk på norsk grunn. Relikt-studier. Første del. Det kongelige norske Videnskabers selskabs skrifter for 1958*. Bind II. Trondheim.

Grønset, Dagfinn (1985). *Finnskogens folk*. Aschehoug, Oslo.

Navnet Akkasaari

Gravholmen beskrives også i Birger Nesholens artikkel "Kjerringholmen i Røgden. Akkasaari – fredes som skogfinsk kulturminne" publisert i Finnskogmagasinet 2023 (vedlagt fredningsdokumentasjonen) hvor han gir utdypende informasjon om den skogfinske tradisjonen med gravholmer. Blant annet skriver Nesholen her om navnet Akkasaari, som er et navn som opptrer på gravholmer flere steder:

«Det finske navnet Akkasaari, som direkte oversatt betyr Kjerringholmen, har skapt en logisk tanke om at det var kvinner som ble begravd på holmer med det navnet. Dersom vi hadde hatt bare det norske navnet Kjerringholmen å gå ut frå, ville tanken om gravplass for kvinner kunne være relevant. Men nettopp navnet Akkasaari gir grunnlag for å tenke tradisjonen som gravplass med et helt annet historisk og innholdsmessig dyp i den skogfinske kulturarven. Dette fordi Akka i en slik sammenheng kan ha en annen betydning enn bare generell kjerring, eller kvinne. Viss man kombinerer tradisjoner frå finsk-ugrisk sjamanisme og finsk mytologi framstår en interessant og mulig forklaring på tradisjonen for Akkasaari, både som namn og gravplass.»

"Ordet Akka er blant de eldste ordene i det urfinske språket. Samene hører til blant de finsk-ugriske kulturene, og i samisk sjamanisme er Akka en kvinnelig ånd. Ukko er en av de høyeste gudene i den finske mytologien, ofte omtalt som himmelens og luftens herr. Ukkos kone ble kalt Akka og blir omtalt som en mektig gudinne, jordens mor, med ansvar for det som ligger under. I betydningen lavere i naturen (og i tilværelsen) enn Ukkos domene. Jabmiaimo er i gammel samisk tradisjon betegnelsen på de dødes rike, og der er det Jabmi-Akka som er herskerinne. Listen over betydningen av Akka kan gjøres enda lenger enn dette.»

«Det er logikk i at urgamle tradisjoner fra kombinasjon av finsk-ugrisk sjamanisme og finsk mytologi kan være bakgrunn for navnet Akkasaari på holmer med tradisjon som gravplasser.» Videre skriver han, og som gir en forståelse av holmer til gravlegging ut fra den sjamanistiske tradisjonen at: «Vann er i den sjamanistiske tradisjonen skille mellom de levendes og de dødes verdener. Derfor er holmer et sikkert sted å gravlegge døde personer, som en markering for de døde om at de skal holde seg borte fra de levendes verden. I Finland på 15- og 1600-tallet var det tradisjon både for gravlegging på holmer og for en sjamanistisk tenkning for hvordan den materielle og åndelige virkeligheten var innrettet i en helhetlig tilværelse. Mennesket levde i en natur der alt var animistisk/besjelet, og der det fysiske og åndelige eksisterte i en og samme helhet. Det var ikke bare bjørnen og andre dyr som levde videre på åndelig nivå etter at de var drept, og som man derfor måtte forholde seg til. Det samme gjaldt for mennesket. Det er naturlig å tenke at disse kunnskapene om både praktisk liv og det åndelige fortsatte videre i det kulturelle fundamentet i skogfinske områder i Sverige og Norge".

Nesholen, Birger (2023): Kjerringholmen i Røgden, Akkasaari, - fredes som skogfinsk kulturminne. Finnskogmagasinet 2023.

Gravlegging på holmer og små øyer i Finland

Tradisjonen med midlertidig gravlegging på holmer og små øyer – gravøy (eng. 'tomb islands') – var vanlig i Finland fra 1500-tallet. Vi vet ikke nøyaktig når denne tradisjonen ble etablert, men den går sannsynligvis tilbake til middelalderen. Den ble praktisert i Finland til ut på 1800-talet, enkelte steder helt fram til 1940-årene i grisgrendte strøk, på grunn av lange avstander og tynt befolkede områder i de store skogsområdene som finnes i landet. Det skjedde til tross for at det kom forbud mot dette i 1879.

Det er flere navn som betegner gravøy, eller likholme, i Finland, men den mest kjente benevnelsen er *hautasaari*. Gravøyer var mest vanlig i Nord-, Øst- og Sentral-Finland i områder som var tynt befolket og hvor det var langt og krevende å ferdes til kirkene.

På samme måte som i de norske Finnskogene lå gravøyene i Finland nære land, ofte i vannet rett utenfor gården. Midlertidige graver kunne også være et resultat av at det var urolige tider. Noen øyer ble brukt som endelige gravsteder, og selv på øyer som var ment å være midlertidige, skjedde det at de avdøde ikke alltid ble overført til kirkegården. Midlertidig gravlegging kunne skje langs vannkanten, på odder og halvøyer, og både i innsjøer og langs kysten.

Kilder:

<http://akp.nba.fi/wiki/hautasaari>

http://research.jyu.fi/jargonia/artikkelit/jargonia17_ruohonen.pdf

[Ruohonen Juha, og Väre Tiina, 2022:](#) Taken to the Island. Temporary Burials in Early and Late Modern Periods in Finnish Periphery. Unusual Death and Memorilization. Burial, Space, and Memory in the Post-Medieval North. New York, Oxford.

Fredning av skogfinske kulturminner

Fredning av skogfinske kulturminner er en del av Riksantikvarens minoritetsprosjekt som har foregått siden 2016. Akkasaari/Kjerringholmen ble innlemmet i fredningen av et utvalg av skogfinske kulturminner i samråd med tidligere Hedmark fylkeskommune og Skogfinsk museum. Utvalget består av til sammen elleve kulturminner.

Samlet sett er det utvalget skogfinske kulturminner som fredes ment å kunne noen av de mest sentrale delene av skogfinske kultur og tradisjon slik de er bevart i Norge. Blant annet viser de eksempler på hvordan en tradisjonell skogfinsk gård kunne framstå rundt 1900-tallet. Gravholmen Akkasaari/Kjerringholmen tilfører utvalget en viktig dimensjon ved at den gjelder et sted det knytter seg minner, tradisjon og tro til. Det er det eneste skogfinske kulturminnet i utvalget som representerer skogfinsk gravskikk.

Skogfinner som folkegruppe

Historikk, kultur og tradisjon

Skogfinner – opprinnelse, innvandring og bosetning

De fleste skogfinnene har sitt opphav i landskapet Savolax i Finland, mot grensen til Karelen.

Utvandringen til Skandinavia startet rundt midten av 1500-tallet og pågikk i vel hundre år. De tidligste bosettingene kom i Gästrikland og Hälsingland lengst øst i Sverige og spredte seg nordover og vestover til Ångermanland, Dalarna og Värmland, og fram mot midten av 1600-tallet over grensen til Norge. Finland var fram til 1809 «den östra rikshalvan» av Sverige, slik at det var først med bosettingene på norsk side av grensen at det ble utvandring fra det svenske riket.

De første bosettingene på norsk side kom på Finnskogen, ved Røgden på Grue Finnskog, men skogfinnene spredte seg raskt til store deler av Østlandet, og allerede på 1640-tallet var det skogfinner så langt vest som i Hurdal.

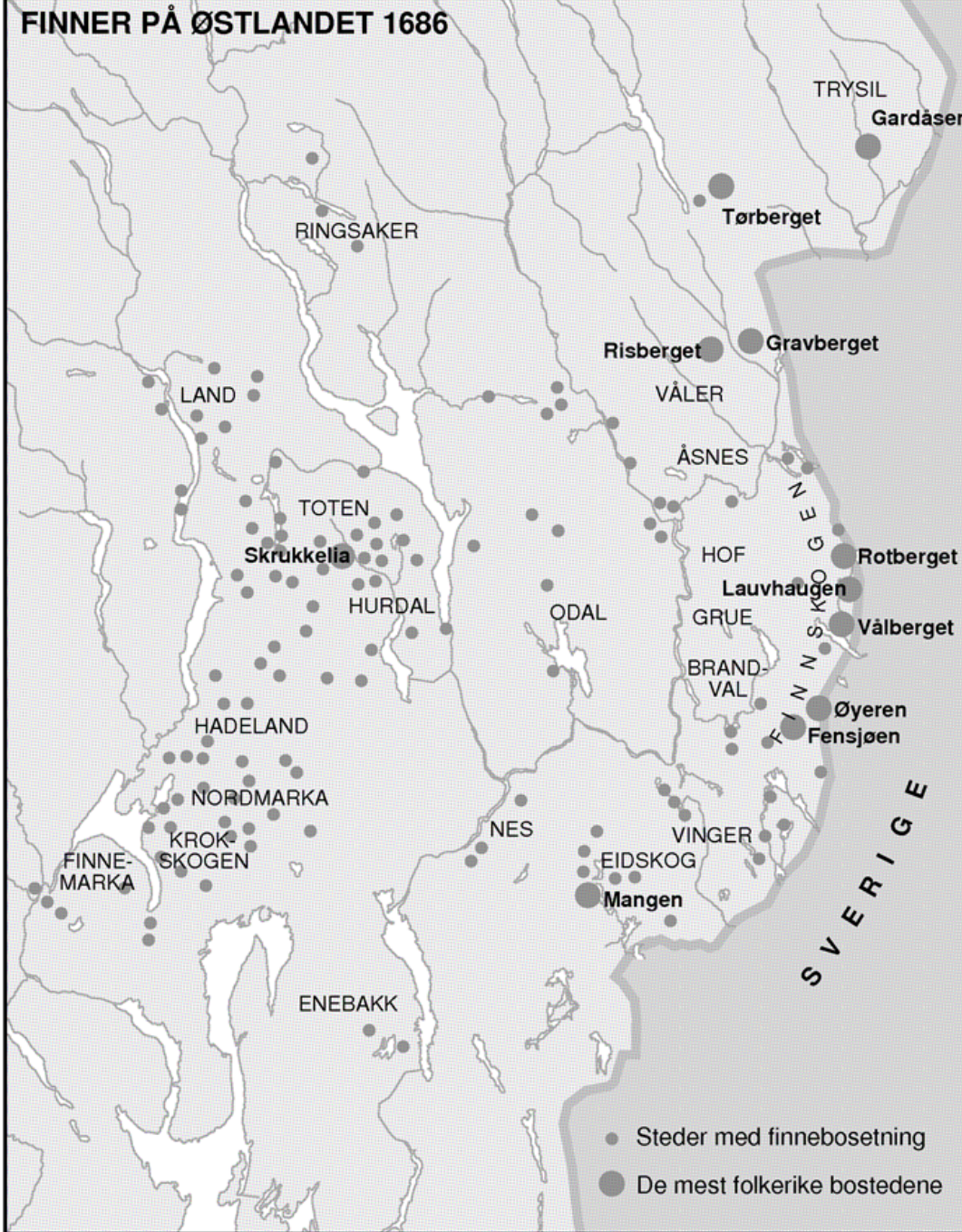
Det var sammensatte årsaker til utvandringen fra Finland, men de store granskogene i Skandinavia var åpenbart det som lokket mange til å flytte til nye områder for å kunne fortsette å drive svedjebruk i stor skala.

Fra midten av 1500-tallet var det i Sverige en politikk som ga skattefrihet i opptil sju år for de som tok opp nye boplasser. Hertug Karl av Värmland (senere Karl IX) inviterte spesielt finner til å bosette seg i de store skogområdene.

En medvirkende årsak til utvandringen fra Finland var også Klubbekrigen langs grensen til Russland og flere uår på slutten av 1500-tallet.

«Trälär under penningen», Eero Järnefelt 1893, Ateneum/Finlands nationalgalleri

Finnemanntallet i 1686

I 1686 gjennomførte norske myndigheter en folketelling av alle skogfinner i Norge, for å få oversikt over hvor stort «problemet» var. «Problemet» var bl.a. skogfinnenes svedjebruk, som ble ansett for å ødelegge skogressurser for den voksende sagbruksnæringen, og gruppen av «løsfinner», som var enkeltpersoner uten fast bopel som reiste rundt og deltok i ulike svedjelag, og som derfor var umulige å skattlegge.

Finnemanntallet viser 1.250 finner fordelt på 40 kommuner i sju fylker på Østlandet. Det er rimelig å anta at en del løsfinner ikke ble registrert i manntallet.

Kartet til venstre viser utbredelsen av skogfinsk bosetting i Norge ut fra Finnemanntallet i 1686 (kilde: Norsk historisk leksikon).

Bosettingene var klart tettest i skogområdet langs riksgrensen mellom Eidskog og Trysil, men kartet viser også den store spredningen av bosettinger i barskogområder over store deler av Østlandet, med flere store tyngdepunkter i Oppland og Akershus; som Nordmarka, Kroksgogen, Hadeland, Hurdal og Toten, og Finnemarka i Buskerud.

Mikkellrud, Aurskog-Høland. Foto: Berit Rønson, Riksantikvaren

Foto: Torkel Skoglund, Statskog

Finnskogen

Finnskogen er et skogområde i grensetraktene mellom Norge og Sverige, i nordre Värmland og østre del av Sør-Hedmark. Finnskogen utgjør kjerneområdet for den skogfinske kulturen og er fremdeles et sentralt område for skogfinsk byggeskikk og identitet. De første skogfinske bosatte seg her i første halvdel av 1600-tallet.

Næringsvirksomhet – Svedjebruk

Skogfinnene drev svedjebruk (svibruk, bråtebruk) i de store granskogområdene i Midt-Sverige og på Østlandet i Norge.

Skogen ble felt og fikk ligge å tørke ett eller to år. Deretter brente man hele området og sådde toårig rug i aska, såkalte rugbråter. Dette var skogfinnenes hovednæringsvei, derfor ble de også kalt rugfinner. Denne måten å dyrke på er svært arealkrevende, men ga strå på to meters høyde og veldig store avlinger. Det ble som oftest tatt bare én avling på hver svedje. Derfor var det behov for å ta stadig nye skogarealer i bruk.

«Huuhta» er det finske betegnelsen på storsvedje i granskog. De store svedjene ble mest vellykket i næringsrik, gammel granskog, noe det fantes store områder av i skogbeltet over Midt-Sverige og inn i Norge.

Svedjebruk var enkelte steder i Norge i drift til inn på 1800-tallet, men med gjentatte forbud, måtte skogfinnene gradvis gå over til ensidig åkerbruk.

Andre viktige næringsveier for skogfinnene var naturlig nok jakt og fiske i skogene. Noen drev også med tømmerfløting eller tok arbeid i gruver.

Huuhtasvedjebrukets utbredelse

Man antar at huuhta (storsvedjing) oppsto i skogene nordøst for Viborg i Russland engang på 1300-tallet.

Bildet til venstre viser utbredelsen videre.

Innenfor sirkelen: 1500 e.Kr.

Hel linje: 1600 e.Kr.

Stiplet linje: 1700 e.Kr.

Ekspansjonen fortsatte på 1800-tallet, samt til Tver i Russland, Delaware i Nord-Amerika og flere områder i Sibir

(Per Martin Tvensberg (2010): Svedjebruk. Norsk Skogfinsk Museum, s. 29.)

Foto: I. K. Inha, Svedjebruk i Finland 1892

Skogfinsk byggeskikk

Skogfinnene hadde sin egen karakteristiske byggeskikk. På en tradisjonell skogfinsk gård finner man både ordinære gårdsbygninger som ellers i landet, men også spesielle skogfinske karakterbygninger og bygninger som bærer skogfinske trekk. Som bolighus hadde skogfinnene *røykstuer* med isolert innertak/himling. I tillegg hadde hver gård *røykbadstue* og ofte *rie* (tørke- og treskehus for rugavlingen). Alle husene ble varmet opp med røykovner. I tillegg var det vanlig å ha blant annet *jordkjeller* og *kokkhus* på gården.

Disse bygningene er karakteristiske for kulturen og derfor særlig viktige kulturbærere og historiefortellere. Eksempler på slike karakterbygninger er vist gjennom utvalgte kulturminner for fredning i det totale fredningsomfanget i prosjektet. Til sammen viser fredningsobjektene langt på vei bredden i skogfinsk byggeskikk slik den forekom i Norge.

Karakteristisk for de skogfinske boplassene i eldre tid er også mangfoldet av driftsbygninger fordelt i en organisk tunstruktur som er tilpasset landskapet og topografien på stedet. Eksempler på helhetlige anlegg med tunstruktur og mangfold av bygninger er vist ved de fem fredningene Østre Sollien, Orala, Abborhøgda, Mikkelerud og Hytjanstorpet.

Østre Sollien i Grue kommune er en godt bevart skogfinsk gård med mange karakterbygninger som viser skogfinsk byggeskikk. Foto: Berit Rønson, Riksantikvaren

Røykstua på Hytjanstorpet i Grue er fortsatt bebodd.
Røykovnen her ble tatt ut omkring år 1900.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykstua

Røykstua er skogfinnenes bolighus, som ble varmet opp ved hjelp av en røykovn. De skogfinske røykstuene kjennetegnes blant annet ved den isolerte himlingen som de vestnorske røykovnstuene ikke har. Selve røykovnen er murt i naturstein og leire og har ingen skorstein. Ilden varmer opp den store steinmassen i ovnen som så står som et gigantisk varmemagasin og varmer rommet resten av døgnet uten ytterligere fyring før neste dag. Røyken kommer inn i rommet og legger seg som et teppe oppunder taket og avgir det meste av varmen til de grove materialene i himlingen, før den siver ut gjennom en røykkanal i taket. Glørne rakte man ut av ovnen og oppbevarte i grua på ovnsbanken. På denne glohaugen kunne man drive enkel matlaging.

Røykstua som bygningstype hadde tilbakegang fra siste halvdel av 1800-tallet, parallelt med at man tok i bruk nye oppvarmingsmetoder (peis og støpjernsovner).

Kun to røykstuer med intakt røykovn står igjen på opprinnelig sted i Norge. En på Askosberget øvre og en på Tvensberget, begge på Grue Finnskog. I tillegg finnes det flere bevarte røykstuer hvor ovnen er tatt ut, og hvor det for mange av dem også er gjort en del endringer/moderniseringer av bygningen.

Badstua på Nedre Øyeren, Brandval Finnskog, ble fredet i 2011.
Badstua er særegen med dobbel røykovn som fyller ulike funksjoner og oppvarmingsbehov.
Foto: Berit Rønnesen, Riksantikvaren

Røykbadstua

Badstubading står sentralt i finsk kultur. Når skogfinnene slo seg ned på et nytt sted var badstua ofte det første huset de bygde. Badstua kan egne seg for allsidig bruk. Her kunne man i tillegg til å bade badstu også tørke korn og lage mat, samt bo midlertidig mens røykstua (bolighuset) ble bygget. Mange badstuer har vært i bruk som bolig for fattige personer til langt fram i tid.

En tradisjonell skogfinsk røykbadstue har røykovn murt uten bindemiddel. Varmen går effektivt opp mellom steinene i ovnstaket, og varmer opp steinrøysa på toppen mye raskere enn i en røykovn murt med bindemiddel. En badstuovn gir derfor mulighet for å ta ut en eksplosiv høy varme, mens varmen i en slik badstuovn uten bindemiddel også ebber raskere ut enn i de leiremurte røykovner i røykstuene.

De tradisjonelle røykbadstuene hadde ingen vinduer, bare glugger for utlufting av røyken, og eventuelt for lys inn i rommet. På bakveggen i rommet var det en «lave», en brisk midt oppe på veggen til å sitte eller ligge på. I tillegg var det benker langs ene langveggen nede.

Når man bader badstu, slenger man vann på steinrøysa på ovnen slik at het damp brer seg ut i rommet. Som i finsk tradisjon brukes badstukvaster av bjørkeris som man pisker seg med for å oppnå ytterligere renselse og velvære.

Ria

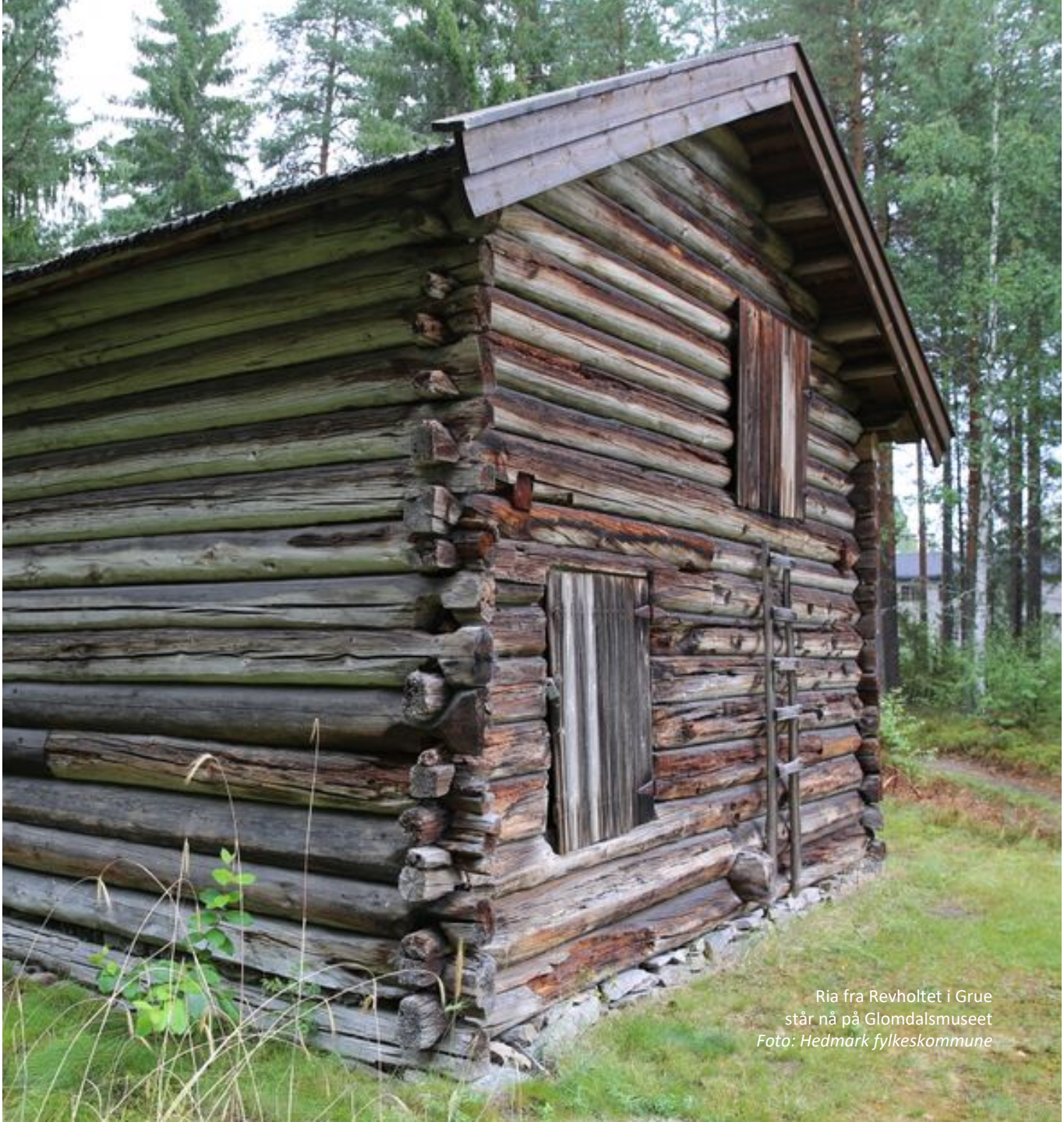
Skogfinnenes hovednæring var dyrking av svedjerug. Svedjerugen blir to meter høy og under innhøstingen ble den skjært med sigd og bundet til kornband. Bandene ble senere på høsten eller vinteren tørket i ria før de ble tresket på riegulvet. Navnet rie kommer fra 'riihi', som er den finske betegnelsen på dette tørke- og treskehuset.

Ria har en karakteristisk høy bygningskropp som skyldes at de to meter lange kornbandene ble tørket stående på et glissent «gulv» av løse og flyttbare tørkestenger/stokker som ligger et par meter over gulvet. For tørkingen ble det fyrt i en røykovn i ene hjørnet av bygningen. Varmen gikk opp mellom de glisne tørkestengene, videre opp gjennom de stående bandene og opp til det isolerte innertaket der aksene på rugen var.

Tørkingen kunne ta flere døgn, og i hele den tiden måtte ovnen og fyringen voktes kontinuerlig. Ei rie full med rug som tok fyr, ville være en økonomisk og overlevelsesmessig katastrofe.

Røyken setter røyksmak på kornet, og brød bakt på rietørket rug har en mild røyksmak. I fyringen ble det brukt tørr løvved som gir minst mulig røyk.

I Norge er det bevart kun to rier som begge er flyttet til museum. Det ser ut til at riene forsvant raskt etter at man sluttet med svedjebuket, og at man på Finnskogen ikke fant på andre funksjoner for riebygningene.

Ria fra Revholtet i Grue
står nå på Glomdalsmuseet
Foto: Hedmark fylkeskommune

Kokkhus på Orala/Åranstorp i
Kongsvinger kommune
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Kokkhuset

Fra gammelt av var kokkhuset sentralt i den skogfinske kulturen. I tiden før røykstue-bygningene fikk flere rom, var røykoven eneste varmekilde i røykstuen, og en røykovn er veldig upraktisk for koking av mat. Derfor hørte et eget kokkhus med til bygningene på gården. I sin eldste form er kokkhuset bare en lévegg rundt en bålplass, mens det etter hvert utviklet seg til små laftede bygninger med peis.

Begrepet kokkhus kommer av finsk (kokka / kokki / kokko), som kan ha å gjøre med både formen på de eldste kokkhusene og med funksjonen for matlaging. I mye litteratur brukes den svenske/norske betegnelsen kokhus på bygningstypen, mens eldre folk på Finnskogen veldig tydelig brukte navnet kokkhus.

Jordkjelleren

Jordkjeller finnes på de fleste skogfinske boplassene. Her lagret man neper og annet som skulle oppbevares frostfritt gjennom vinteren, senere også poteter da de kom i bruk.

Det finnes to hovedtyper av skogfinske jordkjellere når det gjelder konstruksjon:

- Jordkjeller med hvelvet eller flatt tak av trestokker.
- Jordkjeller med hvelvtak av stein.

Over hvelvtaket bygde man gjerne et saltak eller annen type vanntett overdekking for å hindre vann i å trenge ned i kjelleren. Oppå noen jordkjellere er det bygget kjellerbu.

Jordkjelleren er bygget opp med vegger av naturstein i et utgravd rom i bakken, gjerne i en skråning slik at tre av sidene ligger mot jordveggene i det utgravde hullet, og den fjerde blir en synlig frontvegg med inngangsdør. Det er to dører med en meters mellomrom, som utgjør en temperatursluse for å få god stabilitet i temperatur og fuktighet i kjelleren.

Jordkjeller på Østre Sollien, Grue Finnskog.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Fredet tuntre, rogn, på Abborhøgda i Kongsvinger kommune.
Foto: Torkel Skoglund, Statskog

Skogfinsk kulturlandskap

Mosaikklandskap

Ettersom skogfinnene bosatte seg i skogterreng, ble enger og åkerlapper plassert der topografien og vekstforholdene var mest gunstige. Ser man en eldre skogfinsk gård fra luften, ser det ut som en mosaikk av driftsflater sammenbundet av stier, kjerreveier, skogstriper og hakkslåttmark. Det karakteristiske mosaikklandskapet har forsvunnet de fleste steder etter modernisering og mekanisering av drifta, eller etter fraflytting og gjenvoksing. På Abborhøgda i Kongsvinger kommune er det alderdommelige mosaikklandskapet bevart og fremdeles godt lesbart.

Nyttehagen

Den skogfinske hagen har nok på de fleste plasser vært mer av det praktiske slaget som nyttehage, men også enkelte stauder ble plantet innimellom nyttevekstene i hagen eller langs husveggen. Ofte var nyttehagen et inngjerdet jordstykke nærmest hovedbygningen i tunet. Her dyrket man det nødvendige av frukt og bær, urter og enkelte grønnsaker til husholdet. Man hadde også egne arealer for neper, og senere poteter.

Rogna

Rogna ble av skogfinnene ansett som et hellig tre, ut fra sjamanistisk tradisjon, og var derfor vanlig i bruk som tuntre. På Abborhøgda i Kongsvinger kommune står et slik tuntre bevart, på tilsvarende måte som på mange andre gårder.

Skogfinske tradisjoner

Magi og magiske symboler

Bruken av magiske symboler for beskyttelse av eiendom, folk og husdyr har sin bakgrunn i finsk-ugrisk sjamanistisk tradisjon og har vært utbredt i skogfinsk kultur langt fram i tid. Symbolene ble ofte skåret inn på og rundt inngangsdørene på bygninger som det var vesentlig å beskytte. Magien lå i kommunikasjonen mellom den som skar inn symbolet og krefter i naturen.

Slike symboler representerer en type kulturminner som er sårbare og som forsvinner gradvis etter hvert som bygninger forsvinner, dører skiftes ut og sol og vær tærer på treoverflatene.

Neverfletting

Neverfletting som håndverk kjennetegner skogfinsk kultur, og har åpenbar bakgrunn i østlig finsk-ugrisk tradisjon. Neversko, neverkonter og mange andre bruksgjenstander av flettede neverstrimler viser skogfinnenes kunnskaper og dyktighet i å utnytte naturmaterialer, og likheter og variasjoner i teknikker og produkter i finsk-ugriske områder østover viser det kulturelle slektskapet. Skogfinnene laget også mengder av bruksgjenstander av helnever (hele neverflak), og hadde også solide tradisjoner i å produsere andre typer flettverk, som fiskeruser og andre gjenstander, flettet av selje og andre materialer.

Mat

Skogfinnene har fremdeles gamle mattradisjoner med flere særegne retter. Særlig kjent er motti og flesk, hvor motti er en slags smuldremasse som kokes av mel og vann. Hillo er en annen karakteristisk rett hvor bær rårøres i mel og spises med skje.

Sang og musikk

Skogfinnene bragte med seg en spesiell karakteristisk sang- og musikktradisjon med røtter i gammel, finsk runesangtradisjon. Bruken av besvergelses og magiske runer er en del av denne tradisjonen, og det er samlet inn mange hundre slike runer fra Finnskogen.

Skogfinner i dag

Skogfinnernes kultur har, på samme måte som andre kulturer i Norden, endret seg mot en større likhet i innhold, både på det næringsmessige og mye annet. Skogfinnene ble, i likhet med andre minoriteter, i perioder utsatt for målrettet fornorskningsspolitikk. Allerede ved innvandringen ble skogfinnene gitt norske patronymikon som slektsnavn, i stedet for de arvelige finske slektsnavnene. Gjentatte forbud mot svedjebbruk bidro til at svedjebbruket ble avviklet tidligere enn det ellers ville vært, og allerede fra 1840-tallet forbød prestene, senere skoleverket, skoleelevene på Finnskogen å prate finsk. Dette bidro til at det skogfinske språket døde ut på 1900-tallet. Flere av de skogfinske tradisjonene ble nok fra slutten av 1800-tallet oppgitt av skogfinnene selv, for å unngå å bli identifisert/stigmatisert som skogfinner.

Allikevel har mange skogfinske tradisjoner overlevd helt til vår tid, særlig på Finnskogen, og fra slutten av 1900-tallet har det vokst fram en stor stolthet for det å være av skogfinsk avstamning, og for den skogfinske kulturarven som skogfinnene beriket det kulturelle mangfoldet i Norge med. De første skogfinske museer og organisasjoner ble etablert på 1940- og 1950-tallet. Da språket døde ut som identitetsmarkør, ble det ekstra viktig å sikre bevaring av andre identitetsmarkerende kulturelementer, som bl.a. bygninger som viser de kulturelle særegenhetene. Det skogfinske bygningsvernet har pågått spesielt målrettet siden 1970-tallet, og det ville vært mulig å berge flere unike bygninger dersom samfunnet hadde støttet opp om dette allerede da.

At skogfinnene fikk status som nasjonal minoritet fra 1998 har bidratt til storsamfunnets større oppmerksomhet, aksept og respekt for skogfinner og skogfinsk kulturarv, og dette har ført til ytterligere oppsving i interesse for den skogfinske kulturen, både innad i gruppen og utenfra. De skogfinske områdenes koblinger mellom natur og kultur skaper ekstra oppmerksomhet i en tid da samfunn og befolkning blir mer og mer preget av urbanisering. Dette er noe av bakgrunnen for populariteten av vandringsleder som f.eks. Finnskogleden og Finnskogrunden, der man i tillegg til naturopplevelsen, også får kunnskaper og innsikt gjennom de skogfinske boplassene som passerer.

Det at riksgrensen mellom Norge og Sverige går midt gjennom Finnskogen, skaper en ekstra dimensjon i både kulturelt innhold og attraktivitet. Det skogfinske på Finnskogen er et konglomerat av finsk, svensk og norsk kultur som gjør den unik. Grensetraktens betydning under 2. verdenskrig skaper også en ekstra dimensjon både i historien og i opplevelsen for mange besøkere.

Om minoritetsprosjektet

De fem nasjonale minoritetene i Norge (skogfinner, kvener/norskfinner, jøder, rom (sigøynere) og romanifolket/tatere) er en viktig del av landets historie. Minoritetsgruppene har en rik kultur og de har bidratt til mangfoldet av kulturminner i landet vårt, men omfanget av sporene etter dem varierer og de kulturminnene som er bevart har ikke vært godt nok sikret.

Kartlegging og fredning av nasjonale minoriteters kulturminner

Etter en omfattende kartlegging av fredete kulturminner i Norge, kommer det tydelig fram at kulturminner knyttet til de nasjonale minoritetene er sterkt underrepresentert på fredningslisten.

Gjennom [stortingsmelding nr. 16, Leve med kulturminner](#), har Riksantikvaren fått i oppdrag å rette opp skjjevheter i fredningslisten innen 2020. Målet er at et representativt utvalg kulturminner med tanke på geografisk, sosial, etnisk, næringsmessig og tidsmessig bredde, skal bli bevart for fremtiden.

Som et ledd i [fredningsstrategien mot 2020](#) gjennomfører Riksantikvaren et prosjekt for å løfte fram og få økt kunnskap om våre nasjonale minoriteters kulturminner, og om mulig frede et utvalg kulturminner knyttet til hver av de fem gruppene.

Også stortingsmelding nr. 16, Nye mål i kulturmiljøpolitikken, vektlegger og beskriver betydningen av arbeid med mangfolds perspektivet.

Samarbeid med minoritetsgruppene

Det er av stor betydning at minoritetene selv bidrar til å definere hvilke kulturminner som er viktige for dem og som representerer deres historie og kultur. Riksantikvaren samarbeider derfor med representanter for den enkelte minoritetsgruppe, i tillegg til regionalforvaltningen og relevante kunnskapsinstitusjoner.

De omreisende / tater'n på Moan i Alvdal.
Foto: Per K. Lien (1893-1951) /Anno Musea i Nord-Østerdalen (CC PDM)

Skogfinske kulturminner

- Oversikt over alle fredningene i prosjektet og hva de representerer

Abborhøgda er et kulturhistorisk viktig eksempel på en tradisjonell skogfinneplass med både bygninger (våningshus, låve, jordkjeller, bur, røykstue uten røykovn, grishus, kokkhus, vedskjul, sommerfjøs, høyløe, tufter etter smie), nyttehage, tuntre og tilhørende driftsarealer og mosaikklandskap bevart. Kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for skogfinske bosetninger.

Øvre Askosberget er et godt bevart eksempel på en røykstue med røykovn intakt på sin opprinnelige plass. I Norge finnes kun to røykstuer med original røykovn bevart.

Orala er et kulturhistorisk viktig eksempel på en tradisjonell skogfinneplass med både bygninger (våningshus, låve med moderne fjøsdel fra 50-tallet, gammelfjøs, kalvhuk, jordkjeller, bur, smie, vedskjul, høyløe, to sommerfjøs, badstue, kokkhus, sag og netthuk) hage og tilhørende landbruksarealer bevart. Orala viser også tilknytningen til sjøen og fisket som har vært en viktig binæringsvei for mange skogfinner.

Låven i Peistorpet er bærer av en uvanlig stor mengde innrissede symboler. Bruken av magiske symboler har vært en viktig del av skogfinsk kultur i Norge tilbake til 1600-tallet. Bygningen er løftet fram av skogfinnerne selv som særlig viktig å bevare nettopp for å sikre kunnskapen om, og for å kunne formidle denne viktige delen av deres kultur.

Akkasaari (Kjerringholmen) er en gravholme med spor etter tre graver. Holmen representerer den skogfinske tradisjonen med å gravlegge på holmer, fast eller midlertidig.

Hytjanstorpet er et godt bevart skogfinsk torp som fortsatt er bebodd og drives på tradisjonelt vis. På torpet finnes røykstue, stabbur, mjølkebu, fjøs, sommerfjøs, utkjeller, låve, høyløe, moderne badstue og garasje. Røykstua på gården viser den typiske utviklingen hvor man erstattet røykovnen med moderne ildsted. Det tilhørende kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for skogfinske bosetninger.

Østre Sollien er et godt bevart eksempel på et helhetlig skogfinsk torp med flere karakterbygninger fra skogfinsk byggeskikk (røykstue, kokkhus, bur, låve, jordkjeller) og typisk beliggenhet i landskapet.

Ria fra Revholtet (står nå på Glomdalsmuseet) er en av to bevarte rier i Norge. Ria er et skogfinsk tørkehus for svedjerug og dermed en nøkkelbygning i skogfinsk bygningstradisjon.

Mikkelrud er en skogfinsk gård som viser utbredelsen av skogfinsk bosetning til Akershus. Gården har både mangfold av bygninger (våningshus, låve, stall/uthus, stabbur, jordkjeller, uthus/utedo, hytte og garasje), karakteristisk tunstruktur og omkringliggende kulturlandskap bevart. Kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for steder det har vært skogfinsk bosetning.

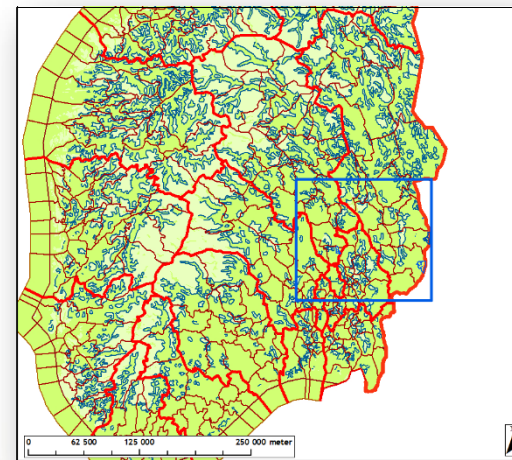
Snellingen er en tidligere skogfinsk gård som har en klassisk beliggenhet i landskapet, høyt i en åsside. Gården viser utbredelsen av skogfinsk bosetning til tidligere Oppland.

Nedre Finneplassen i tidligere Buskerud er et godt bevart skogfinsk bur med innskårede magiske symboler på døren. Finneplassen er ett av svært få kulturminner som viser utbredelsen av skogfinsk bosetning så langt vest som til tidligere Buskerud.

Bakgrunnsinformasjon om dokumentet:

Dokumentasjonsvedlegget er utarbeidet Riksantikvaren i forbindelse med satsningen på skogfinske kulturminner.

Målet med arbeidet er å dokumentere kulturminnets verdi, beskrive kulturminnet på fredningstidspunktet og sette det inn i en kulturhistorisk sammenheng. Norsk Skogfinsk Museum har også bidratt i arbeidet med delen som omhandler skogfinnernes historie og kultur.

Kartet viser de skogfinske kulturminnene som er under fredning eller vurderes fredet i forbindelse med minoritetsprosjektet

